

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Kikelet. MÉSZÖLY GEDEON megállapította, hogy „a *kikelet* szó az ősmagyarok téli szállásukról való kikelésükről vette 'tavasz' jelentését”, mikor legelő elfoglalására indultak (ÓMSzöv. 193). Ezért mondja *kikelet*-nek még ma is a magyar pásztorok nyelve a baromnak az istállóból a mezőre való kihajtásának idejét, és ezért nevezték *kelő üdő*-nek régen a rideg csordába kihajtott tehenet (i. m. 194).

A *kikelet*-nek erre a nomád pásztorkodás korára emlékeztető jelentésére mutat még a múlt század végén feljegyzett következő palóc adat is: „... a palócok számos községei — különösen ott, hol az elfoglalva tartott föld, csekélysége mellett még sovány is — '*kikeletkor*' munkát-kereső egész rajokat bocsájtanak ki.” (PINTÉR SÁNDOR: A palócokról, 15.)

De még inkább mutatja a *kikelet* eredeti jelentését ÚJFALYV SÁNDOR emlékiratainak az a részlete, melyben — 1854-ben — idősb Wesselényi Miklós ménésének a teelő aklokból tavaszi legelőre hajtásának ünnepélyét írja le: „Családi köre után legtöbb figyelmet pompás lóólaira és ménésire fordított (ti. id. Wesselényi Miklós). Tavasszal a szép ménésnek a teelő aklokból legelőre hajtása rendszerint saajátságos ünnepélyességgel történt meg. A kolompokkal és csengettyűkkel rakott, veres posztóval és szalagokkal fölékített kanczákat és csilkókat, maga, fia, tisztjei, lovászhai s vendégei mindig lóháton, csinosan öltözködve harsona hang mellett kísérik ki a zsidói páratlan legelőkre. Ez nála a *kikelet* ünnepélye volt: mit főként földmivelő népnek soha sem kellene elmulasztani... Wesselényinek fővonása az eredetiség lévén, ezen ünnepélyt mindig saját modorában ülte meg. Egy ilyen magam is jelen voltam. Harsona riadás és ostor pattogás közt vonult el a díszes menet Zsidó tágas utcáin: mindön a zajtól néhány, a mostani szeszgyáron alóli kertek mellett aluvó sertés saajátságos rőfögéssel felrezzenvén, erre az ifjú Wesselényi tüzes paripája oly hatalmas oldal szökést tesz, hogy a rajta ülő fővel hull a kemény göröngyök közé s azonnal elájul” (ÚJFALYV SÁNDOR emlékiratai, Kolozsvár, 1941; 47).

MÉSZÖLY GEDEONnak a *kikelet*-ről írt szövejtése arra mutat, hogy idősb Wesselényi Miklós ménésének a teelő aklokból tavasszal ünnepélyes formák közt való legelőre hajtása nem egyénileg alkotott ünnepélye volt a földesúrnak, hanem a nomád magyar pásztorok honfoglá-

láselőtti legelőre kelésének emléke és hagyománya volt. Valószínű, hogy a nomád pásztorok tavaszi legelőre való kikelet-e pogány vallási ceremóniák mellett történt.

NYIRI ANTAL

Még egyszer az -n igei személyrag eredetéről. „Az -n igei személyrag eredetéhez” címen MÉSZÖLY GEDEONnak e rag lokatívuszi -n-ből származtáról vallott nézetéhez csatlakozva a Néprajz és Nyelvtudomány I, 105. lapján néhány adatot soroltam fel, amelyek azt bizonyítják, hogy az említett igei személyrag azonos a határozói igeneveken található, eredetileg lokatívuszi -n-nel. Azóta az ott említetteknel jóval korábbi és a kérdés szempontjából igen jelentős újabb adatokra bukkantam a Bécsi és a Jordánszky kódexben. Ezek az adatok régiségük mellett azért rendkívül figyelemre méltóak, mert latin forrásukból látható, hogy a fordítók nemcsak igeneves szerkezeteket, hanem egyes harmadik személyű igei állítmányokat is fordítottak magyar -n ragos határozói igenévvel. A Bécsi kódex Ruth könyvében ezt találjuk:

Ki módéc mikor mēdenēkneę kēlletuolna *hiuan* Nabuhodonozor Olofenēst ę vitēzinę feiedelmit es mōda ęnēki: Quod dictum cum placuisset omnibus, vocavit Nabuchodonosor rex Holofernem principem militiae suae, et dixit ei.” (BécsiK. 12).¹

Az idézett szövegrész *hiuan* igeneve a latin eredeti *vocavit* személyragozott igei állítmányának felel meg, tehát maga is igei állítmány értékű. Ez abból is kitetszik, hogy utána és kötőszóval kapcsolt, az előző mondatnál mint főmondatnál mellérendelő viszonyban álló tagmondat következik.

A Jordánszky kódex Máté evangéliumát tartalmazó részének első fejezetében ugyancsak ilyen szerepű határozói igenév fordul elő:

Ezek azért ezenkeppen *lewen*, hoę bel tell”eşjednek az ky mondvan vaęon vr Işthenthwl proffetanak myatta” (JordK. 358).

Az itt előforduló *lewen* egyes szám harmadik személyű igei állítmány szerepű, főmondat állítmánya, amelyhez *hogy* kötőszóval kapcsolt célhatározói mellékmondat tartozik. A latin eredetiben a megfelelő szövegrész így hangzik: „Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam” (Máté I, 22), tehát a *lewen* a *factum est* állítmányának felel meg. Ugyanezt az evangéliumi helyet a Müncheneri kódexben így találjuk: „mend ēz ke ļot hog bētellēşjednec mēl mondatot vrtol ppheta miat” (MünchK. 16). Itt tehát a *factum est* fordítása: *ļot*, vagyis a JordK. *lewen* igeneve és a MünchK. *ļot* állítmánya azonos mondatbeli szerepűek.

A fenti adatok is támogatják MÉSZÖLYnek az *n* igei személyrag eredetéről való véleményét, azt bizonyítják, hogy az igeneveken található *n* határozórag ilyen és hasonló mondatbeli szerepű igeneveken válhatott igei személyraggá.

VELCSOV MÁRTONNÉ

¹ Erre az adatra Bodnár Ferenc hívta fel a figyelmemet; ezúton is köszönöm!

Sík-vér. BEKE ÖDÖN a Nyr. 83: 226. lapján található szó- és szólás-magyarázatok között a fenti címmel ARANY JÁNOS *sík-vér* szaváról a következőket mondja: „A szót nyilván a költő alkotta, s példaképe a népi *síkvíz* volt, amelyet ARANY bizonyára ismert.”

Ezzel kapcsolatban legyen szabad felhívni a figyelmet arra, hogy ARANY *sík-vér* szaváról MÉSZÖLYnek is hasonló a véleménye, és ezt a véleményét már a Szegedi Füzetek I. kötetében, 1934-ben a következőképpen fogalmazta meg: „A *sík víz* példájára alkotta meg ARANY a *sík vér* költői kifejezést”. Ezután idézi a Szent László füve c. költeménynek azokat a sorait, ahol a *sík-vér* előfordul, s amelyeket BEKE is idéz (vö. SzegFüz. I, 18: A síkság és a róna szó eredete). Hasonlóan ír MÉSZÖLY e jelzős kifejezésről egyetemi segédkönyvében is (vö. MÉSZÖLY: Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal 28). De nemcsak a *sík-vér*-ről, hanem a *sík víz*-ről s a *róna* szóról is igen részletes alak- és jelentéstani magyarázatokat találunk MÉSZÖLY idézett cikkében; a *rónáról* külön is: Nyelv és irodalom I, 7; (vö. MÉSZÖLY: Juhász Gyula darvadozása és Petőfi rónája).

VELCSOV MÁRTONNÉ